

NÉPESEDÉSI FOLYAMATOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

DEMOGRAPHIC CHANGES IN THE CARPATHIAN BASIN

SZÓNOKY NÉ ANCSIN GABRIELLA³⁹

Abstract

Studying long-term demographic changes is one of the most intriguing areas of the field of demography, especially in cases which focus on a smaller region or a country. The theory of Second Demographic Transition describes best the present and expected demographic changes in the Carpathian Basin and Europe. However, there are subtle differences in the Hungarian trends compared to the western part of Europe. This study presents an overview of the mentioned theory followed by a detailed analysis of the most prominent type of demographic changes characterizing the 21st century: a general aging of the population. Data used encompasses processes of the past ca. 100 years. Characteristic features of suicide as a special phenomenon in Hungary is also touched upon.

Keywords: demographic changes, second demographic transition, aging of the population, suicide

1. Demográfiai helyzetkép

1.1 Előzmények

Az első demográfiai átmenet vagy első demográfiai forradalom a világon az akkori gazdaságilag egyik legfejlettebb országban, Angliában, a klasszikus ipari forradalom bölcsőjében bontakozott ki, kezdete 1750-re tehető. Majd rövid időn belül az Amerikai Egyesült Államokba, Németországba és a Németalföldre, később Franciaországba is áttért. Ez a Keletre irányuló népesedési innováció mintegy 100 évvel később 1870-ben, a második ipari forradalom idején (1870-1914) érte el az Osztrák-Magyar Monarchiát továbbhaladva Kelet-Európa felé. Kelet-Közép Európában ez, az az időszak, amikor az agrártársadalom ipari társadalommá alakult át. Természetesen ez a társadalmi változás nagy hatással volt a népesség növekedésére is, úgy, mint a természetes szaporodásra (születés, halálozás), a családszerkezet módosulására, a vándorlásra, az oktatásra, a népesség öregedésére, az öngyilkosságra stb.

³⁹ ny. egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Gazdaság és Társadalomföldrajz Tanszék

A Princetoni Egyetemen Notestein és munkatársai az 1930-as években mintegy 10 éven keresztül tanulmányozták az ipari társadalmak természetes népmozgalmi adatait. Az összefüggések feltárásával dolgozták ki a demográfiai átmenet elméletét, amit ma már első demográfiai átmenetnek nevezünk. A demográfiai változás hozama volt a gyors népességnövekedés és Nyugat-Dél Európában, mintegy 200 év alatt lezajló népesedési folyamat volt és 1945-ben ért véget. Az első demográfiai átmenet innovatív hulláma keletre haladva végig söpört egész Európán és Közép Európán, így Magyarországot 100 évvel később érte el és fele ideig tartott, mint Nyugat-Európában. Habolicsek László 1995-ben részletesen feltárta a magyar népességfejlődés első demográfiai átmenet (1880-1980) népesedési jellemzőit.

1.2. Második demográfiai átmenet

A második demográfiai átmenet (1. ábra), mint népesedési elmélet még tudományosan véglegesen nem bizonyított, ugyanis ez az új típusú népességfejlődési időszak még napjainkban is tart és sajátos térszerkezeti vonatkozásai révén nagy területi eltéréseket mutat. Vannak országok, ahol még a második demográfiai átmenet első szakaszának jegyei mutathatók ki vannak olyan térségek ahol ma már ez az új típusú népesedési folyamat lezáruló tulajdonságai észlelhetők. Tehát időben és térben egymástól eltérő népességfejlődés zajlik a Földön, ahogy ezt már ismerjük az elmúlt századok adataiból. Úgy tűnik, hogy a második demográfiai átmenet elmélet főbb vonulatai már kirajzolódtak. De azt is látnunk kell, hogy ez az elmélet még a demográfusok között is igen vitatott kérdés, ugyanis a demográfus tudós társadalom egy csoportja a második demográfiai átmenet elmélet létét sem fogadja el és létezik olyan csoport, kutató, aki(k) az új elmélet kidolgozását, területi különbözőségeit bizonyítja a demográfia tudomány eszköztárával.

Véleményem szerint a második demográfiai átmenet szorosan követi az első demográfiai átmenetet és főbb sajátosságai már kirajzolódtak (1. ábra). Ezen az ábrán röviden összefoglaltam az elmélet lényegi demográfiai vonatkozásait, így ma már többek között jellemzővé váltak az alacsony vagy stagnáló születések és a növekvő halálozási értékek. A pozitív vándorlás a népességcsökkenés mértékén módosít ugyan, de hosszú távon nem oldja meg ezt a demográfiai kérdést, mint ahogy például napjainkban látjuk ezt Németországában, Franciaországában, Angliában és más Nyugat-Európai államokban. Ezek a népességi hosszú távú események több másik mellett egy új megoldandó társadalmi problémát eredményeztek, a népesség öregedését, ez lesz a 21. század egyik legnagyobb demográfiai kihívása. Szembetűnő változás még az iskolázottság vonatkozásában érhető tetten, az egyetemi végzettek

magasabb arányában. Az automatizált ipar, a számítástechnika előre törésével a szolgáltatás a világgazdaság vezető ágazatává vált. Új jelenség a társadalom és a gazdaság minden területén a számítástechnikai ipar előretörése, az elektronikai forradalom mérhetetlen ütemben történő bővülése, mely ma már behalózza, és meghatározó tényezőként uralja az egész gazdasági, társadalmi és kulturális életet. Napjainkban a fejlett világban az alacsony és csökkenő születésszám mellett a magas és növekvő halálozás eredményezte az öregedő népeiséget. Általánossá vált a népesség számának csökkenése vagy stagnálása. Mind ezek a folyamatok lokális, regionális és globális méretűvé váltak. Ez, a globálissá váló népesedési átmenet azt a vezérgondolatot igazolja, miszerint csupán idő kérdése és minden országban bekövetkezik.

Az elmúlt 40 évben megváltoztak az együttélés szokásai is, új értékrendi átalakulás következett be az emberi kapcsolatokban. A hagyományos család modell mellett előtérbe került az önmegvalósítás, mint fontos önérték, döntően a fiatalok körében. Ez az együttélés új formáit is magával hozta. Felértékelődött a kapcsolatok minősége, a partnerrel szemben támasztott igények nőttek, miközben a kisebb elkötelezettség-érzés vált uralkodóvá. Eredményül a házassági ráták csökkentek, megjelentek az új alternatív családi formák, így ma már az egy- szülős családmodell és a házasságon kívüli élettársi és látogatói kapcsolatok váltak elfogadottakká. Ezzel egyidőben a válások jelentős mértékben nőttek. Mind ezek a folyamatok az ezredforduló után még jobban felerősödtek.

A népességprognózisok szerint a 21. század az öregedés százada lesz. Az elmúlt húsz év ezt a demográfiai tételt igazolja, ugyanis a fejlett társadalmak népességi szerkezete megváltozott, felgyorsult a fejlett országok népességének öregedése. A második demográfiai átmenet egyik kulcskérdésévé vált a népesség öregedése.

A népesség öregedése, idősek fiatalodása

A Föld népességszáma a századfordulón meghaladta a 6 milliárd főt, 2019-ben már több mint 7.7 milliárd fő. Az előrejelzések szerint 2050-re a világ népessége 10-12 milliárd fő lesz, ami épp a duplája a 2000 évinek. Ekkor éri el a maximumot és 2050-től már csökkenés várható. A népesség-előrszámolási trend azt vetíti előre, hogy az Európai Unió népessége 2050-re 455 millió főre csökken a 2000-es 485 millió fő értékről. A népesség ilyen mértékű csökkenése önmagában még nem jelentene gondot, viszont a probléma gyökere a korstruktúra változás, ami együtt jár a születéskor várható átlagos élettartam és az életkor emelkedésével, vagyis a népesség öregedésével. A demográfiai öregedés során az időskor alsó határa felfelé tolódik és társadalmilag ma 60 évesnek lenni mást jelent, mint 50 évvel ezelőtt és mást

ELSŐ DEMOGRÁFIAI ÁTMENET			MÁSODIK DEMOGRÁFIAI ÁTMENET		
KEZDET	ÁTMENET (népesség változása)	BEFEJEZÉS	KEZDET	ÁTMENET (népesség változása)	JELLEN ÁLLAPOT
magas születés	népesség gyors növekedése	alacsony születés	népesség stagnál vagy csökken	alacsony születés	
magas halálozás		alacsony halálozás		alacsony vagy növekvő halálozás	
fiatal korszerkezet		idős korszerkezet		öregedő népesség	
férfi többlet	rövid távú népességpolitika	nő többlet	hosszú távú népességpolitika	a nők aránya tovább nő	
többgenerációs családmodell		nullgenerációs családmodell (együttélés)		nullgenerációs családmodell együttélés szingli jelenség	
iskolázatlan népesség		középisoklás népesség		egyetemi népesség	
agrárnépesség		ipari népesség		szolgáltató népesség	
kezdődő urbanizáció		fejlett urbanizáció (agglomeráció)		város-vidék közti népességkülönbség csökken (internet, távmunka, távoktatás stb.)	
mozgató faktorok: születés halálozás lokális folyamat regionális folyamat			mozgató faktorok: vándorlás születés halálozás lokális folyamat regionális folyamat globális folyamat		

1. ábra: Az első és második demográfiai átmenet értelmezési kerete

Forrás: Saját szerkesztés

Őszülő világ, ez a találó elnevezés arra utal, hogy ma már világméretűvé vált a népesség öregedése a fejlett országokban. A hatvan évesek és annál idősebbek arányának növekedésével az öregkor, egyfelől az emberiség egyik alapvető gondjává is vált, másrészt a legújabb kor hosszabbéletűsége egyben az emberi civilizáció diadala is. A jövő kihívása, az öregedés minőségének és megfelelő tartalmának az elérése.

A gerontológia, az öregedés és az öregség tudománya. Az öregedés társadalmi kérdéskörével a demográfia, a közgazdaságtan, a geográfia, a biológia, a szociológia, a történelem és több más tudományág foglalkozik. A hosszabbéletűség-kutatás eredményeinek alkalmazása esélyt ad, az öregedés, az öregség és a hosszabbéletűség életminőségének és emberi méltóságának a megőrzéséhez. Napjainkban fontos feladatként jelölhető meg az élethosszig tartó és fenntartható egészség elérése. Mindez, többek között neveléssel, oktatással, képzéssel, megfelelő szervezéssel, felvilágosítással és élethosszig tartó tanulással valósítható meg.

Napjainkban a legújabb kutatások áttörést hozhatnak az öregedés biológiai alapfolyamatainak részletes megismerésében. A 21. század elején a népesség-, a hosszabbéletűség és az információrobbanás hihetetlen globális változásokat eredményezett. Ennek következtében szükségszerűen előtérbe került a megelőzés, a fenntartható egészség, egyénre szabható egészségügyi és szociális ellátás kérdése és a megfelelő életminőség megtartása mellett a hosszabb élettartam elérése is. Mindez a társadalom számára viszont hatalmas kihívás. Az öregedés azt is jelenti, hogy az eltartott népesség száma és aránya nő, ami növeli az eltartási terheket, kihat a nyugdíjellátó rendszerre, az egészségügy-politikára, a foglalkoztatás-politikára és az oktatáspolitikai reformját követeli.

Az öregkort a WHO a következő szakaszokra bontotta (Iván L.2005):

50-60 év az áthajlás kora

60-75 év az idősödés kora

75-90 év az időskor

90-100 év az aggkor

100 év felett a matuzsálemkor

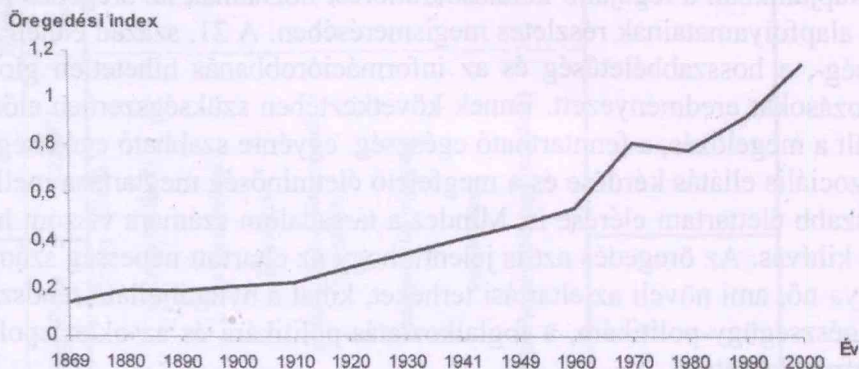
A felosztás alapján is jól látható az öregkor sokoldalúsága.

Kelet-Közép Európában 1990-től rövid idő alatt hatalmas társadalmi, politikai és gazdasági átalakulás történt, hatására jelentős demográfiai változások voltak. Leglátványosabb kihívást a gazdasági reform diktálta, átalakult a foglalkozás struktúrája, mely társadalmi átrétegződést indukált, és a szocialista világban ismeretlen jelenséget a munkanélküliséget hozta a felszínre. A

népesség öregedési folyamatát leginkább az öregedési index⁴⁰ mutatja, ha 1-nél nagyobb az értéke öregedő, ha 1-nél kisebb az érték fiatalodó népességről beszélünk. Hazánk demográfiai történelme során 2005 előtt volt a korforduló, azóta 1-nél nagyobb és évről évre nő az öregedési index értéke (2. ábra). 1869-ben az öregedési index a 0.14 századdal nagyon fiatalos népességet jelöl. Majd 50 éven keresztül szabályos, lassú növekedés látható 10 évenként 0.06 század emelkedéssel. Az 1950-es években a “baby boom” fiatalos népességet eredményezett. 1990-ben az öregedési index értéke már 0.64 és 2001-ben elérte a 0.91 század értékét. 2005 óta állandóan növekvő öregedő népességről beszélünk hazánkban, így 2011-ben 1.16, 2014-ben 1.22 és 2019-ben már 1.37.

**2. ábra: A népesség öregedése Magyarországon
(szerk. Szónoky Ancsin G.)**

Fig. 2. The population aging in Hungary (ed. Szónoky Ancsin G.)

Az idősek nem szerinti megoszlását vizsgálva (1. táblázat) két jelentős tény állapítható meg, minden idős korcsoportban kevesebb a férfiak aránya és korban előre haladva szembetűnően alacsony a férfiak száma a nőkéhez képest. A nők sokkal tovább élnek 85 év feletti korosztály közel 73%-a nő. Nehezen megmagyarázható kérdésről van szó, vannak akik, a nők családban betöltött nagymama szerepével magyarázzák, mások a nők nyugdíj utáni aktivitására (munka, család, utazás, kulturprogram stb.) utalnak.

A demográfiai egyensúlyvesztés hazánkban leginkább a térszerkezeti vizsgálatokkal mutatható ki, aminek kiegyenlítése, esetleg enyhítése csak hosszú időn keresztül valósulhat meg.

⁴⁰ az időskorúak (65+) és a fiatalok (0-14) aránya, a jövőbeni tendenciákat vetítik előre

1. táblázat: A nemek aránya az idősök különböző korcsoportjaiban, 2016 (%)

Table 1. The gender ratio in the different age groups of the elderly people 2016 (%)

Korcsoport	férfiak	nők	összesen
65-69	42.9	57.1	100.0
70-74	40.1	59.9	100.0
75-79	34.6	65.4	100.0
80-84	32.2	67.8	100.0
85+	27.1	72.9	100.0

Forrás: KSH, Mikrocenzus 2016. 3.

3. ábra: A népesség öregedése megyénként 2001 (szerk. Szónoky Ancsin G.)

Fig. 3. The population aging by counties (ed. Szónoky Ancsin)

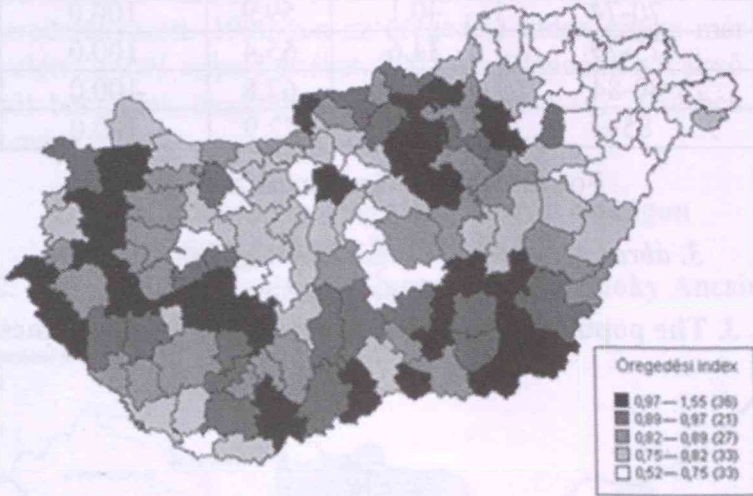

Az öregedés térszerkezeti ábráin mind a megye, mind a kistérség, mind a település vonatkozásában jól kirajzolódik a hármaskörös nagy egység, miszerint két fiatalos népességű tér között egy nagy kiterjedésű öregedő népességű tér található. Ez a térfelosztás mindhárom térképen (3.4. 5. ábra) jól látható, a fiatalos népességű régió Budapestet körülvevő terület, délen Kecskeméti nyugaton Győrig húzódik. Ebben a régióban a gazdasági fejlettség eredményezte a fiatalos népességet. A másik fiatalos népességű terület É-K Magyarország három megyéje (Borsod-Abaúj-Zemplén, - Szabolcs-Szatmár –és Hajdú-Bihar megye). Ebben a régióban a születések magas aránya jellemző. A két terület kö-

zött található az öregedő népességű régió. Településszinten vizsgálva a kérdést, már az is kiderül, hogy mind a fiatalos népességű régióban, mind pedig az öregedő népességű régióban találunk fiatalos ill. idősödő településeket és településgyüttes szigeteket (5. ábra).

4. ábra: Népesség öregedése kistérségeként (2001)

Fig. 4.: The population aging by micro-regions (2001)

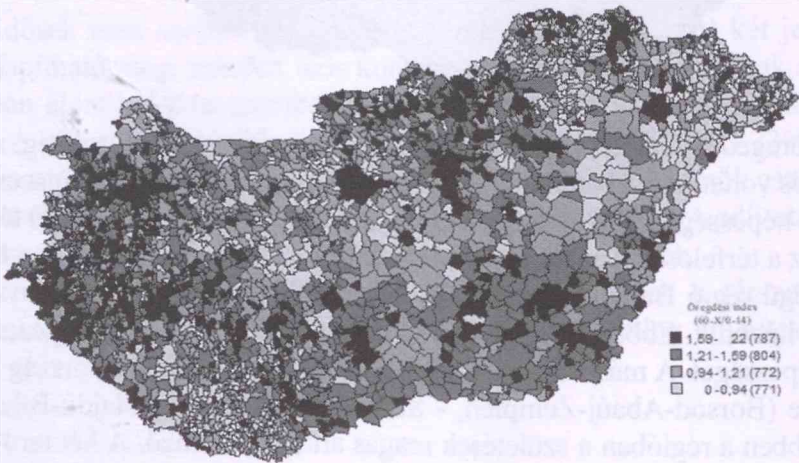
Forrás: <http://ezustkor.eszcsm.hu>

5. ábra: A népesség öregedésének térszerkezete településenként (2001)

(szerk: Szónoky Ancsin G.)

Fig. 5. Spatial structure of population aging by settlements (2001)

(ed. Szónoky Ancsin G.)

Magyarországon napjainkban a demográfiai öregedés jellemző vonása az öregek fiatalodása. Mindkét folyamat egyidőben történik, ugyanis miközben a népesség öregszik az idős kor kezdete az évek múlásával egyre későbbre tevődik át.

3. Öngyilkosság

3.1 Öngyilkosságról általában

Az öngyilkosság kérdésköre egy komplex, szerteágazó interdiszciplináris kutatási témaként jelölhető meg, ennek megfelelően tudományok sora foglalkozik ezzel a tárgykörrel. Egyre több öngyilkossággal kapcsolatos tanulmányokat találunk a történelem, a demográfia, a szociológia, a pszichológia, a pszichiátria, a geográfia és más tudományok szakirodalmában. Napjainkban e tudományterület iránt nagy a társadalmi érdeklődés. A média is sok esetben fordul a téma felé, hisz a közvéleményt is igen foglalkoztatja ez a misztikus, nehezen megmagyarázható társadalmi jelenség. A téma fontos mivoltát igazolja Camus filozófus megfogalmazása is: az egész filozófiának egyetlen fogaas kérdése van – az öngyilkosság.

A görög-római világban kétféle értelmezés létezett, voltak akik szigorúan elítélték, mint például Arisztotelész, nézete szerint az ember nem maga tulajdona, hanem az államé. Véleménye hatására a görög városállamok is helytelenítették, elítélték az öngyilkosságot. A szofisták viszont az élet és a halál feletti személyes döntés szabadságát hangoztatták. A neoplatonizmus megalapítója Plotinos (204-270) az öngyilkosság törvényellenességét hangoztatta, ha a “testért” követik el, viszont racionális lehet a “lélek” érdekében akkor, ha annak javát szolgálja, az öngyilkosság a lélek megzavarása is lehet, ebben az esetben elítélendőnek tartja.

A kereszténység határozottan lépett fel az öngyilkosság ellen, szilárdan hirdette: Az öngyilkosság az “Isteni tulajdonjog megsértése, Isten megrablása”. Japánban a buddhizmus a 6. századi és a zenbuddhizmus 12. századi elterjedése alapvetően megváltoztatta a japánok világnézetét, miszerint teljesen ellentétes elv érvényesült, mint a krisztianizált Európában. A szamuráj harcok etikában, a halálra orientált filozófia szerint, az önként vállalt halál a bátorság és a hűség kifejezését, a megdicsőülést, a szeppukut jelentette.

A 19. század nagy filozófusai közül a Krakkóban élő jeles filozófus Ludwig Gumplowitz (1836-1909) nézete szerint: az önkéntes halál az ember megmentője, a legmagasabb morális megnyilvánulás. E kor másik nagy filozófusa és politikusa Masaryk (1850-1937) megállapítása szerint: az öngyilkosságok tulajdonképpen okának a szellemi kultúra viszonyaiban kell rejlenie. 1935-ben Kosztolányi így írt erről: „Az én koromban: öngyilkosok ezrei

földre borultak. Az én koromban méreggel aludtak el a nyomorultak”. Zilborg Gregory (1936) szerint az öngyilkosság az ember kialakulásával egyidejű és olyan régi, mint a gyilkosság és a természetes halál. A törzsi társadalmak világát vizsgálva érdekes gondolatokat fogalmazott meg Ruth Fulton Benedict (1935) amerikai antropológus és néprajzkutató az öngyilkosságról: van ahol könnyen veszik az öngyilkosságot, másutt elképzelhetetlennek tartják és még az említését is kacagással fogadják, van ahol pedig büntény sőt bűn az öngyilkosság. Fuse Toyamasa (1980) jogász suicidológus tovább lép e meghatározással kapcsolatban, miszerint az öngyilkosság olyan ősi, mint az emberiség írásos történelme, egyetemes emberi jelenség, minden ismert civilizációban megtalálható.

Durkheim Émile (1982) francia szociológus szerint, az öngyilkosság a fejlődőben és koncentrálódóban lévő fiatal társadalmakban általában ritka, ezzel szemben az öreg társadalmak minnél inkább bomlásnak indulnak, annál inkább terjed az öngyilkosság. Durkheim volt az, aki felhívta a figyelmet arra, hogy a háborús években csökken az öngyilkosok száma, magyarázata szerint, ha az agresszív ösztön vagy indulat mások ellen irányul, akkor nem fog önmaga elpusztítására törni. Böszörményi Ede (1991) részletesen vizsgálta az öngyilkosság természetét és arra a megállapításra jutott, hogy az öngyilkosság a társadalmi feszültségeknek csak az egyik mércéje, ugyanilyen mércé még a bűnözés, az alkoholizmus vagy a neurozis.

Fekete Sándor (2004) megfogalmazásában „az öngyilkosság a legszemélyesebb emberi döntés eredménye, ugyanakkor bio-pszicho-kulturális történet is. Létezése egyidős az emberiség történetével, az európai kultúrkörben az öngyilkosság gondolata tudatosan vagy tudattalanul mindenki-ben élő archetipikus sajátosság.”

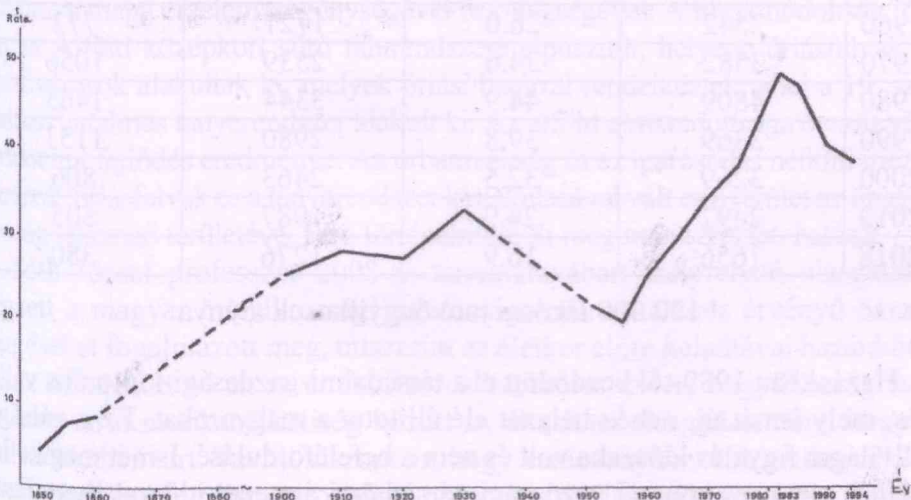
3.2 Öngyilkosság Magyarországon

A Világon évente több mint 800 000 ember hal meg öngyilkosság következtében, viszont ennek többszöröse az öngyilkosságot elkövetők száma. Közép-Európában, Dél-Amerikában és Ausztráliában 1990-2016 között a vezető halálok egyike volt az öngyilkosság. Az öngyilkosság általános jellemzője, hogy a fejlett világban kétszer, de sok helyen háromszor több férfi öngyilkos van, mint nő. Ugyanakkor érdekes jelenség, hogy a nagyon szegény országokban épp fordítva van, több az öngyilkos nő, mint férfi.

Több magyar jeles tudós foglalkozott a témával. Bibó István (1948) történész, politikus a 19. század végi állapotokról így vélekedett: „A század vége felé ... a tünetek, mint a betegedő szervezetben a fájdalom szúrásai, egyre szaporodtak. A hervadás hangulatát mindinkább tényleges válság váltotta

fel". Enyedi György akadémikus (1983) az öngyilkosság térszerkezetét, a megyék közti különbségeket vizsgálta. 1958 és 1983 között a legnagyobb növekedés Szabolcs-Szatmár és Bács-Kiskun megyében volt. Megállapította továbbá, hogy az eltérések épp ellentétesek az elvárásokkal, ugyanis az elmúlt negyedszázadban a megyék között az öngyilkossági gyakoriság nem mutat kiegyenlítődést és ez ellentétes az ország nagy régiói közötti kiegyenlítődési tendenciával. A regionális fejlődési folyamatok megtorpantak és a falu-város közti különbségek megyén belül fokozódtak.

6. ábra: Az öngyilkossági ráta alakulása Magyarországon 1850-1994-ig
Fig. 6. The evolution of the suicid rate in Hungary from 1850 to 1994

Az elmúlt 170 év öngyilkossági arányszámait vizsgálva (6. ábra) 1850-ben hazánkban kevesebb az öngyilkos arányszám (3.6 százezred), mint Európa Nyugati országaiban, ekkor Dánia vezette a sort a 24.6 százezreddel. 1850-1900 között meredeken emelkedik a magyar görbe 14.5 százezrelekre, ezidőre tehető a tradicionális paraszti társadalom felbomlása. Az első világháborúban csökken 12.8-ra. Az első öngyilkossági hullám 1931-35 között volt, oka az 1930-as évi világgazdasági válság, másrészt az igazságtalan magyar nép tragédiája a hatalmas területvesztés is szerepet játszott a növekedésében.

A második világháború idején hasonlóan, mint az első világháborúban csökkent az öngyilkossági ráta értéke, ugyanis a háborúban az agresszív ösztön vagy indulat mások ellen irányul, ekkor számos elkeseredett ember nem tör önmaga elpusztítására (Durkheim). A második öngyilkossági hullám 1966-83-ig tartott, ekkor az 1956 utáni elkeseredettség, majd a 70-es évek viszonylagos jóléte fordította önmaga ellen a magyarokat. 1983-ban volt az

öngyilkossági csúcs 47.6 százalékkal, ezzel az értékkel világelsőként szereplünk az országok listáján. Ettől az évtől kezdve a mai napig folyamatosan csökken és 2018-ban már csak 16.9 százalékkal.

2. táblázat: Az öngyilkossági ráta alakulása Magyarországon 1950-2018-ig

Table 2. The evolution of the suicid rate in Hungary from 1950 to 2018

Év	Öngyilkosok száma	Öngyilkossági ráta ¹	Férfi öngyilkosok száma	Nő öngyilkosok száma
1950	2074	22.2	1462	612
1960	2542	26.0	1721	772
1970	3582	34.6	2539	1056
1980	4809	44.9	3344	1465
1990	3369	39.8	2980	1153
2000	3269	32.5	2463	806
2010	2492	24.9	1987	505
2018	1656	16.9	1276	380

¹ 100 000 lakosra jutó öngyilkosok aránya

Hazánkban 1989-től kezdődött el a társadalmi-gazdasági-kulturális változás, mely ismét új, nehéz helyzet elé állította a magyarokat. Ez a válság a külvilágra figyelés időszaka volt és nem a befeléfordulásé. Ismét meg kellett felelni, egy nem könnyű gazdasági, társadalmi átmenet időszakában. Ezzel magyarázható a napjainkban is tovább folytatódó csökkenés. Ez az öngyilkossági görbe is azt igazolja, hogy Magyarországon is ugyan úgy, mint Nyugat-Európában az első demográfiai átmenet kísérő jelensége volt az öngyilkossági hullám. A magyar öngyilkossági görbe igazolja azt is, hogy a magyar nemzet nem a génjeiben hordozza az öngyilkossági hajlandóságot, mint ahogy azt Kondrichin, S.V. 1995-ben állította.

Zonda Tamás (2020) az öngyilkosságról való nézete szerint Magyarországon és a volt szocialista országokban legfőbb okként említette azt, hogy a rendszerváltás idején a jogállam megszületésével az emberek reménykedőben és optimistábban néztek a jövő elé. Mint tudjuk a várt eredmények nem teljesültek be minden vonatkozásban.

Az öngyilkosság térszerkezetét vizsgálva (7. ábra) világosan látható a ma is érvényben lévő hármastagolódás. Legmagasabb minden időben az öngyilkossági gyakoriság az Alföld öt megyéjében ott is Bács-Kiskun, Csongrád – és Békés megye emelkedik ki. Viszont ez az érték legalacsonyabb a Dunántúl

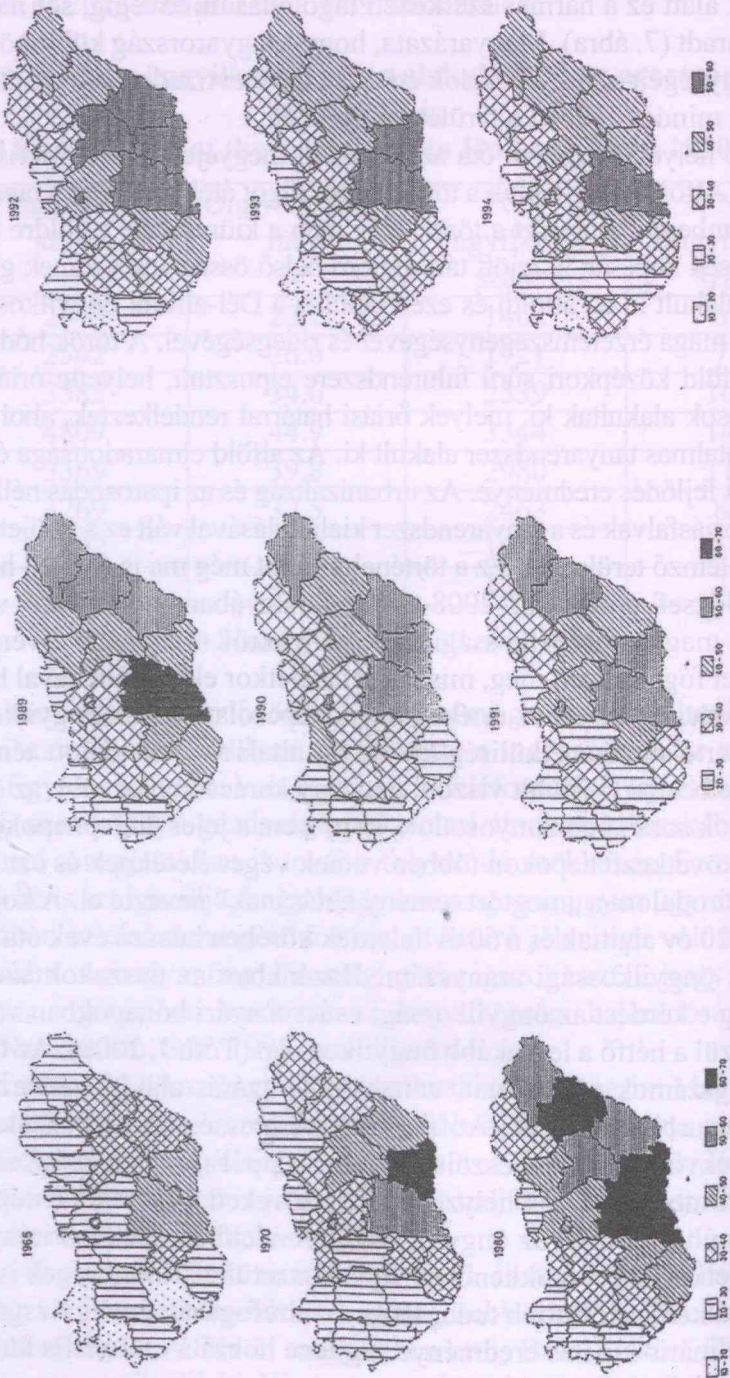
három legnyugatibb megyéjében (Zala, Vas, Győr-Sopron megye). A két régió közti terület pedig átmeneti öngyilkossági zónának tekinthető. Az elmúlt évtizedek alatt ez a hármass szerkezeti tagolódás mindvégig, sőt napjainkban is megmaradt (7. ábra). Magyarázata, hogy Magyarország különböző régióit, területi egységeit azonos hatások érthették több évtizeden keresztül, ezért tartotta meg minden időben a területi arányokat.

Vezető helyen évtizedek óta az Alföld öt megyéje áll. Nyíri Kristóf (1977) szerint az Alföldön az itt élők a török hódoltságot átélte történelmi tapasztalatokkal bíró emberek, másrészt a török idők után a kiüresedett Alföldre különböző betelepítések kapcsán létrejött társadalom belső összetartó erőinek gyengesége hatására alakult ki az alföldi és ezen belül is a Dél-alföldi öngyilkossági szubkultúra, a maga érzelemszegénységével és ridegségével. A török hódoltság idején az Alföld középkori sűrű falurendszere elpusztult, helyette óriásfalvak és mezővárosok alakultak ki, melyek óriási határral rendelkeztek, ahol a 19. században hatalmas tanyarendszer alakult ki. Az alföld elmaradottsága évszázados történelmi fejlődés eredménye. Az urbanizáltság és az iparosodás nélküli mezővárosok, óriásfalvak és a tanyarendszer kialakulásával vált ez a terület az öngyilkosság jellemző területévé. Ez a történelmi múlt még ma is érezteti hatását.

Tóth József professzor 2008-as tanulmányában mélyreható vizsgálatot végzett a magyar öngyilkossági sajátosságokról. Általános érvényű összefüggéseket fogalmazott meg, miszerint az életkor előre haladtával hazánkban szinte mindenütt nő ez az érték. Szoros kapcsolat van az öngyilkosság és a hosszan tartó munkanélküliség között is, általában elfogadott tény, hogy a munka életben tart. Tévhit viszont az, hogy karácsonykor több az öngyilkos. A kutatások során bebizonyosodott, hogy nem a jeles ünnepnapokon, hanem az utána következő napokon többen vetnek véget életüknek és ezt a tudományos szakirodalom a „megtört remény hatásának” nevezte el. A korszerkezet alapján a 20 év alattiak és a 60 év felettek körében hosszú évek óta állandóan magas az öngyilkossági arányszám. Hazánkban az évszakok szerint vizsgálva meg e kérdést az öngyilkossági csúcs a nyári hónapokban van és a hét napjai közül a hétfő a leginkább öngyilkos nap (Tóth J. 2008). Az öngyilkossági arányszámok változásait, annak hullámvázát alakító tényezők között szerepel az urbanizáció, az iskolázottság, a népesség korösszetétele, az állandóan növekvő stressz és feszültség, lelki állapot (lehangoltság, szorongás), társadalmi megítélés, nők helyzete, válás növekedése, öregedő népesség stb.

Az elmúlt 30 évben az öngyilkossági trendekben kedvező irányú elmozdulás következett be, csökkenőben vannak a területi különbségek is. Érdemes lenne ezt a kérdéskört több tudományág összefogásával megvizsgálni, az interdiszciplináris kutatás eredménye segítene hozzá a regionális különbségek mélyebb megértéséhez.

7. ábra: Az öngyilkosság térszerkezeti változása (1965-1994)
Fig. 7. The spatial-structural change of the suicides (1965-1994)

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf – Buda Béla (1972): Egyes deviáns viselkedések okai Magyarországon. Valóság 1972/11. pp. 55-68.
- Benedict, Ruth (1935): Patterns of Culture. Routledge and Kegan Paul, London. 46 p.
- Bibó István (1948): Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. Válasz VIII/4. 1948. ápr. 295.
- Bródy Sándor (1984): Lassuló idő. Mezőgazdasági és Jogi Kiadó Budapest. 152 p.
- Coleman, D.A. (1998): Konvergencia és divergencia az európai népesedési mintákban. Demográfia 41/2-3. pp. 165-205.
- Dobossy I. – S. Molnár E. – Virágh E. (2003): Öregedés és társadalmi környezet. Műhelytanulmányok 3. KSH Népeségfudományi Kutatóintézet, Budapest. 167 p.
- Dóra I. – Polónyi K. (szerk.) (2002): Ezüstkor, időskorúak Magyarországon. KSH. Egészségügyi Szociális és Családügyi Minisztérium Budapest.
- Durkheim, Emile (1982): Az öngyilkosság, szociológiai tanulmány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest. 35 p.
- Enyedi György (1983): Földrajz és társadalom. Tanulmányok. Magvető Kiadó Budapest. 435 p.
- Ember István (2008): Kalandozások a geográfia, a história és a medicina határterületein. In: Antal Géza-Tóth József-Wilhelm Zoltán (szerk.): A Balatonról. Lóczy Lajos emlékére. Idresearch Kft. Publikon Kiadó Pécs. pp. 133-148.
- Fekete Sándor (2004): Öngyilkosság és kultúra. Új Mandátum Könyvkiadó. 128 p.
- Fuse Toyomasa (1979): Modernization and Suicide in Japan. A Comparative Approach. The Journal of Intercultural Studies. Kufs Publication. 326.
- Fuse Toyomasa (1980): Suicide and Culture in Japan: A Study of Seppuku as an Institutionalized Form of Suicide. Social Psychiatry by Spinger-Verlag. 15. pp. 57-63.
- Gosztonyi György (1976): Az öngyilkossági arányszámok korcsoportonkénti eltérése és a státuszintegráció mérése. Demográfia, 1976/2-3. 304.
- Gulyás L. (2003): A munkanélküliség csökkentésének módozatai az Európai Unió országaiban 2. Humánpolitikai Szemle 2003. október.
- Hablicsek L. (1995): Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Kelet-Közép Európában. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentései Budapest. 89 p.
- Hablicsek L. (2002): Demográfiai öregedés Európában Esély 3. pp. 87-119.
- Iván L. (2004): Öregedés: örök ifjúság? KSH Budapest.
- Szónoky- Ancsin Gabriella (2004): Demographic aging in the population of the near-border region of Csongrad (In: Constantin Vert (szerk.): Colocviul National de geografia populatiei si asezarilor umane. Timisoara – Buzias pp. 131-147.

- Szónokyné Ancsin Gabriella (2005): A népesség öregedése településtípusok szerint Magyarországon. In.: Csapó T.-Kocsis Zs. – Lener T (szerk.): A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után. pp. 280-291.
- Szónoky Ancsin Gabriella (2008): Demográfiai öregedés Csongrád megye határán. Közép-Európai Közlemények 2008/2. Történészek, geográfusok és regionalisták olyóirata. pp. 48-56.
- Tóth József (2008): Öngyilkosságok Magyarországon a harmadik évezred elején In: Hanusz Árpád (szerk): Tiszteletkötet Dr. Gööz Lajos professzor 80. születésnapjára. Kapitális Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft. Nyíregyháza. pp. 277-288.
- Wrigley E. A. (1973): Népesedés a történelemben. Kossuth Könyvkiadó Budapest. 143 p.
- Zilboorg, Gregory (1936): Suicide among Civilized and Primitive Races. American Journal of Psychiatry. pp. 1347-1369.
- Zonda Tamás - Paksi Borbála - Veres Előd (2013): Az öngyilkosságok alakulása Magyarországon (1970–2010). Központi Statisztikai Hivatal. Műhelytanulmányok 2. Budapest. 80 p.

Összefoglalás

A hosszútávú népesedési folyamatok vizsgálata napjaink egyik legizgalmasabb demográfiai kérdései közé tartozik. Különösen igaz ez egy térség, ország népességváltóása tekintetében. A jelen és jövő főbb demográfiai jellemzőit leginkább a második demográfiai átmenet elmélete tárja fel a Kárpát-medencében és Európában. A hazai népesedési folyamat sok tekintetben eltér a nyugat európai iránytól, Ez a geodemográfiai tanulmány a második demográfiai átmenet elméleti népesedési folyamatait mutatja be és részletesen tárgyalja a 21. század legjellemzőbb demográfiai jelenségét a népesség öregedését, végül az öngyilkosság magyar sajátosságait elemzi az elmúlt 100 évben.

Kulcsszavak: népességfejlődés, második demográfiai átmenet, népesség öregedése, öngyilkosság.